

Budislav Vukas, ml., *Poslijeratni pravni položaj Istre i mons. dr. Dragutin Nežić*, Pazin – Rijeka: Josip Turčinović d. o. o. – Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet – Porečka i Pulska biskupija, 2022., 157 str.

Znanstvena monografija *Poslijeratni pravni položaj Istre i mons. dr. Dragutin Nežić*, autora Budislava Vukasa, ml., redovitoga profesora na Katedri za povijest hrvatskog prava i države na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Rijeci, objavljena je 2022. godine, na sedamdeset petu obljetnicu stupanja na snagu *Ugovora o miru s Italijom*, pravnog akta, ali i prijelomnoga diplomatskog i pravnog događaja, kada je gotovo čitava Istra postala integralni dio matične domovine. U knjizi se sustavno prikazuje pravni položaj Istre u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata, prvenstveno s gledišta međunarodnoga (javnog) prava. Drugu bitnu odrednicu knjige čini prikaz toga kako su međunarodnopravna uređenja i promjene u pravnom položaju Istre utjecali na crkvenoupravnu organizaciju istarske Crkve. Pritom je značajna uloga mons. dr. Dragutina Nežića, koji je svojim crkvenim službama apostolskoga administratora i kasnije porečko-pulskoga biskupa prvi put u povijesti ujedinio istarsku Crkvu unutar granica hrvatskoga teritorija (tada dio jugoslavenske federacije). Među izvorima posebno se ističu autentični zapisi mons. dr. Dragutina Nežića zabilježeni u njegovu dijariju (*cursus dierum*), što čini ne samo neposredno svjedočanstvo te autentična promišljanja jednog intelektualca i kasnijega porečkog i pulskog biskupa nego i neposrednoga sudionika ključnih događanja.

Monografija je podijeljena u pet većih poglavlja, s manjim potpoglavljima, poredanih kronološko-tematski. Prvo poglavlje, »Uvodna razmatranja – o pravnom određenju Istre kroz stoljeća« (1 – 11), sadrži osnovna obilježja pravnoga položaja Istre tijekom stoljeća, počevši od pokoravanja Histra u I. stoljeću i njezina uključenja u rimsku pokrajinu *Venetia et Histria*, preko srednjega i novoga vijeka pa sve do kraja Prvoga svjetskog rata, pri čemu je naglasak stavljen na razdoblje austrijske uprave u Istri. Autor posebno ukazuje na dihotomnost Istre, koja je stoljećima bila obilježena sukobima između romansko-mletačkih, talijanskih utjecaja i onih slavenskih, hrvatskih i slovenskih. Složeni međunacionalni odnosi u Istri u 19. stoljeću imaju odlučujući utjecaj na kompleksna zbivanja i prijepore o pravnom položaju Istre u 20. stoljeću.

U drugom poglavlju, naslovljenom »Razdoblje talijanske okupacije (1918. – 1920.) i talijanske suverenosti (1920. – 1947.)« (13 – 47), autor obrazlaže elemente talijanske okupacije Istre u svjetlu izvora međunarodnoga prava te ukazuje na brojna kršenja odredbi međunarodnoga ratnog prava s obzirom na okupaciju. U složenim međunarodnim okolnostima stvaranja zajedničke države Južnih Slavena, neposrednoga poraća i nezainteresiranosti velikih sila, bilateralni *Ugovor iz Rapalla* iz 1920., kao i kasniji *Rimski pakt* iz 1924., označili su konačni gubitak Istre, Trsta i Rijeke za većinsko hrvatsko i slovensko stanovništvo te uspostavu talijanskoga suvereniteta nad tim područjima, koji će trajati sve do stupanja na snagu *Ugovora o miru s Italijom* iz 1947. Autor potom obrađuje političke i državnopravne odluke o položaju Istre iz rujna 1943., razdoblje njemačke okupacije 1943. – 1945., kao i privremenu okupacijsku upravu Jugoslavenske armije u Istri od lipnja 1945. Posebna je pozornost posvećena analizi položaja istarskoga svećenstva u svjetlu međunarodnih obve-

za jugoslavenskih okupacijskih vlasti i njihova gruba kršenja u vidu progona svećenstva. Poglavlje završava prikazom lika i djela Dragutina Nežića, koji u Istru dolazi 1947. kao afirmirani svećenik, kao i njegovim pogledima o poslijeratnom pravnom položaju Istre.

Središnji dio monografije čine treće i četvrto poglavlje. Treće poglavlje, »Istra u odlukama Pariške mirovne konferencije i Ugovor o miru s Italijom (1946., 1947.)« (49 – 85), razmatra dva osnovna pitanja o kojima se raspravljalo na Pariškoj mirovnoj konferenciji. Prvo je pitanje definiranje nove međudržavne granice između jugoslavenske i talijanske države, a drugo se pitanje odnosi na prijeporno tršćansko pitanje i stvaranje Slobodnog teritorija Trsta. Autor precizno i temeljito, nadasve pravnički, analizira glavne značajke položaja STT-a s gledišta međunarodnoga prava, uzimajući u obzir stajališta ondašnje jugoslavenske i talijanske doktrine, kao i recentna shvaćanja. Posebna je pozornost posvećena *Ugovoru o miru s Italijom* u vlastitim pogledima dr. Dragutina Nežića, kao i njegovim posljedicama na položaj istarske Crkve te međunarodnopravne učinke toga, pri čemu autor naglašava kako je očigledno da Nežić u tome trenutku poznaje međunarodnopravni kontekst i hijerarhiju međunarodnopravnih vrela, što čini polazište svih osnovnih promišljanja i djelovanja u tim pitanjima. Nakon stupanja na snagu *Ugovora o miru s Italijom* uslijedile su i kanonskopravne promjene, prema pravilu da kanonske promjene slijede one civilne, u ovom slučaju međunarodnopravne. Sv. Stolica privremeno je odlučila imenovati apostolske administratore za dijelove pograničnih biskupija koje će pripasti Jugoslaviji zbog spriječenosti redovne crkvene vlasti (*sede impedita*) u obavljanju jurisdikcije na tim područjima i specifičnih prilika. Tako su pripremljeni apostolski administratori za Porečku i Pulsku biskupiju za jugoslavenski dio Tršćansko-koparske biskupije, za jugoslavenski dio Goričke nadbiskupije i za Riječku biskupiju. Jugoslavenski dio Tršćansko-koparske biskupije kasnije je postao službeno poznat kao »Pazinska administratura« (premda se kanonskopravno *stricto sensu* taj koncept zasniva na administratoru, a administratura u teritorijalnome smislu ne postoji). Od veljače 1948. njezinim je administratorom imenovan dr. Dragutin Nežić. Potom slijedi kratak osvrt na to kako promjene državnih granica ili međunarodnopravnih režima utječu na crkveno-pravnu teritorijalnu organizaciju u rješavanjima kanonskoga prava.

Četvrto poglavlje, »Pravni položaj Istre prema izvorima međunarodnog prava od 1954. do 1975. i uspostava jedinstvenog crkvenog organizma« (87 – 118), sadrži prikaz pojedinih izvora međunarodnoga prava o položaju Istre i njihove utjecaje na izgradnju novoga crkvenog sustava u Istri, u okolnostima stvaranja nove organizacije hrvatske i slovenske crkvene provincije. Stoga se detaljno prikazuje *Londonski memorandum o suglasnosti* iz 1954. potpisan između vlada Italije, Ujedinjenoga Kraljevstva, SAD-a i Jugoslavije o Slobodnom teritoriju Trsta, uz analizu stajališta hrvatske, slovenske (jugoslavenske) i talijanske pravne doktrine. Potom slijedi prikaz Nežićevih opservacija o *Memorandumu o suglasnosti* te njegovih utjecaja na organizaciju Crkve u Istri. Na temeljima razmatranja dr. Nežića autor analizira proces prema konačnom određenju pravnoga položaja Istre i njezinu novom crkvenom ustroju. Pritom se naglašava kako su sve crkvene odluke, od onih Sv. Stolice pa do onih koje donose pojedina tijela partikularne Crkve, uvijek bile jasno uvjetovane svim aspektima izvora međunarodnoga prava. Potom slijede razmatranja o stvaranju nove cr-

kvene organizacije u Hrvatskoj i Sloveniji, kao i općenite napomene o jugoslavensko-talijanskim odnosima. Upravo su dinamika tih odnosa, kao i međunarodne političke okolnosti te potpisivanje *Osimskih sporazuma* iz 1975. doveli do konačnog uređenja Crkve u Istri. Nakon ratifikacije *Osimskih sporazuma* Papa je 1977. izdao bulu *Prioribus Saeculi*, kojom je konačno uredio nov crkveno-teritorijalni ustroj na istarskom poluotoku.

U petom poglavlju, »Zaključna promišljanja« (119 – 129), autor ukazuje na čestu pojavu da se naša opća historiografija posve nespretno i bez pravne supstancijacije odnosi prema definiranju nekih od izloženih pravnih režima i činjenica. Historiografija se počesto nekritički služi pojmovima iz domene prava koji, kada se laički sagledavaju i kvalificiraju, svi djeluju slično, analogno ili jednako, pa ih se koristi malo jedne i malo druge, ne uviđajući da je riječ o pravnim institucijskim konceptima koji su sadržajno u bitnome različiti i za sobom nose stubokom različite učinke i nadasve dalekosežne pravne, ali i društvene posljedice. Tako se često za razdoblje istarske povijesti od 1918. do nakon Drugoga svjetskog rata neodrživo tvrdi da je to vrijeme »talijanske okupacije«, »talijanske uprave«, »talijanske vladavine«, »talijanske vlasti« i slično, iako je međunarodnopravno posve jasno da je vrijeme talijanske okupacije (koja sa sobom nosi točno određene statute teritorija) formalnopravni pojam isključivo vezano za razdoblje do sklapanja *Rapalskog ugovora* iz 1920. godine. Jednako vrijedi i za označavanje talijanske kapitulacije i odluka antifašističkih tijela vlasti o priključenju Istre, Rijeke i otoka Hrvatskoj i Jugoslaviji iz 1943. kao kraja talijanske suverenosti nad tim područjima. Ili pak navođenje da je *Ugovor o miru s Italijom* iz 1947. godine bilateralni ugovor, što on nije ni pravno, a kamoli pravno kontekstualno jer na njegov su sadržaj i preciziranje presudno utjecale Velike sile, a »dvije strane« posredno i u manjoj mjeri. Upravo navedeni primjeri ukazuju na nužnost poznavanja osnova međunarodnoga (javnog) prava i pravne povijesti prilikom obrade ovako složenih pravnih događaja. Također autor ukazuje na veliku ulogu istarskoga svećenstva u procesu priključenja Istre i Hrvatskoga primorja Hrvatskoj, kao i ulogu biskupa Dragutina Nežića u procesu ujedinjenja Crkve u Istri u jednoj (Porečkoj i Pulskoj) biskupiji.

Jadransko je pitanje kompleksno i dugotrajno, kao i njegovo razrješenje. Autor je taj koloplet kompleksnosti izvrsno razriješio u svojoj studiji. Metodologijom, strukturom, temom i načinom njezine obrade, posebno korištenim izvorima, literaturom, razradom i zaključcima, ali i odjekom koji će sigurno imati, u svemu je riječ o izvrsnom, aktualnom i zanimljivom radu.

Dunja Milotić